

Cuprins

Capitolul I. <i>Pomul de Crăciun</i>	7
Capitolul II. <i>Noi suntem noi și nimeni alții...</i>	43
Capitolul III. <i>Cea mai frumoasă meserie</i>	232
Capitolul IV. <i>Catamneza</i>	364

Presiunea nu se exercita doar prin teroare, presiunea se exercita și prin persuasiune... După zeci de ani, am văzut un documentar despre Hitler la televiziune. Era reprodus un discurs al Führer-ului, la puțină vreme după luarea puterii. Vocea puternică ce rezista perfect, nu se frângea, dicția impecabilă, forța lui, care venea nu numai din aceste calități elementare, fiziologice, ci și dintr-un ce misterios care ține de chimia personalității, m-au făcut pe mine, atunci om matur, uitându-mă la televizor, așezat în salonul unui domiciliu comod dintr-o țară liberă, să mă gândesc că, poate, tânăr, aflat în acea piață din München unde Hitler se adresa mulțimilor, nu aş fi rezistat. Luat de val, mi-aş fi pierdut personalitatea, așa cum mi-o pierdusem temporar în mulțimea cu care defilasem de Întâi Mai în fața tribunei. Dar poate că efectul ar fi fost mai durabil, iar convertirea mea, definitivă! Un minut mai târziu, a apărut pe ecran o femeie în vârstă, de o mare distincție. Era o *Gräfin*, o contesă bavareză, care asistasese, în tinerețe, la discursurile lui Hitler. „Niciodată“, spunea bătrâna doamnă, „nu am simțit nici cea mai mică adeziune la idealurile lui. Niciodată nu m-a impresionat felul lui de-a vorbi! Nu mi-a produs niciodată altceva decât o silă profundă!“ Era deci posibil! Mi-a fost rușine atunci. În rezistența mea exista o fisură, „noi eram noi și nimeni alții“, dar nu cu totul „noi“; pe undeva, ca într-un submarin avariat, se strecura un firicel din oceanul violenței colective și al propagandei mincinoase, care se infiltra în mine. Mi-am adus aminte de cursul de marxism-leninism pe care-l audiasem, student fiind, în anul I la filologie (la câțiva ani după întâmplările pe care le povestesc aici); era predat de o femeie al cărei nume l-am uitat. În fiecare miercuri, la opt dimineța, aveam acest curs, în amfiteatrul

Bibliotecii Centrale Universitare. Profesoara era însărcinată, cu o burtă care depășea marginea catedrei, așa încât, mi se părea, vocea îi ieșea din burtă, ca și cum ar fi vorbit fătul ce urma să se nască, o ființă purtând în ea viitorul, un viitor de coșmar. Avea o rochie albastră, largă, care-i dădea un aer aproape regal, deși expresia feței ei îmi amintea de o cățea. În mintea mea se amestecau cele două figuri feminine ale Apocalipsei, femeia însărcinată cu coroană care se chinuie să nască (capitolul 12) și marea târfă (capitolul 17). Vorbirea-i nu era un simplu curs universitar, ci o operă de propagandă care mă izbea din plin cu o forță extraordinară. Pornea de la un principiu al materialismului dialectic, așa cum îl prezenta Stalin; cu puternice accente oratorice, cu o voce strigată care, precum cea a lui Hitler, nu se spărgea și pătrundea până la ultimele rânduri ale balconului, trecea rapid de la principii la practică, ilustrând teoria cu situația actuală – lupta de clasă, dictatura proletariatului, zarea de aur a comunismului – și terminând pe un ton apoteotic. Lecția se încheia, femeia-purtătoare a viitorului de aur se retrăgea în arierscenă, odată cu poalele albastre, iar noi plecam spre Universitate, la seminare. În mine se dădea o luptă insuportabilă (nu o împărtășeam nimănui!). Eram pradă unei zvârcoliri, unor sentimente contradictorii violente. Aș fi dorit să ader la principiile mării târfe și, totodată, s-o slăvesc ca pe femeia încununată. Dar nu găseam de ce să mă agăț, în eul meu, pentru a accepta. Nimic din ce promisem de la părinți, nimic din anturajul prietenilor care mi-erău ca frații nu mă lăsa s-o fac. În același timp, mă gândeam cât de plăcut ar fi fost să nu mai gândesc, să mă supun! Conflictul acesta nu năștea în mine nimic altceva decât ură! Ajungeam în Piața

Universității ; aveam o viziune : mai multe spânzurători ; de fiecare din ele atârnați, hâzi, cu limba scoasă și echimoze pe față (cum văzusem spânzurați pe criminalii naziști de la Nürnberg, în filme), unul câte unul, conducătorii partidului, cei ale căror chipuri le purtam în brațe la manifestații.

Mi-am adus aminte de un moment pe care-l trăisem în deplină singurătate într-o vară, la Zamora. Eram așezat pe băncuța unde, de obicei, venea Tudor să stea de vorbă cu acei țărani simpli care erau merii pădureți. Mă oprisem din citit. La ce bun atâtea cărți? Atâtea ore de singurătate, de pasivitate? De întâlniri cu fantome – ce altceva erau imaginile pe care cărțile le provocau în mintea mea? Simțeam nevoia să acționez, să ies, din mine, din gândurile mele. Să mă arunc în lumea largă. Să plec, să mă descurc singur. Să mă culc cu târfele din porturi. Să mă fac mecanic de locomotivă... soldat în Legiunea Străină. Dar toate aceste dorințe rămâneau abstracte, simple imagini care defilau cinematografic prin fața ochilor. Și tot din praful unei cărți se ridica un îndemn :

„Le vent se lève! ...il faut tenter de vivre!
L'air immense ouvre et referme mon livre,
La vague en poudre ose jaillir des rocs!
Envolez-vous, pages tout éblouies!
Rompez, vagues! Rompez d'eaux réjouies
Ce toit tranquille où picoraient des focs!”¹

1. „Pornește vântul!... Viața-și cere partea!/ Un aer vast îmi frunzărește cartea,/ Din stânci pornesc talazuri noi, în jur!/ Zburăți, orbite file! Valuri clare,/ Sfărmați Acoperisul calm pe care,/ Ca păsari, pânze ciuguleau azur!” (trad. de Șt. Augustin Doinaș)

La urma urmelor, de ce să nu rămân ce sunt? Am simțit o mare oboseală, am simțit că pătrund în vis ca printr-o poartă deschisă. O osteneală ca o revelație. Nu sunt născut pentru acțiune, mi-am spus. Sunt născut să stau cu fața la idei, la imaginile frumoase și veșnice. Înlănțuit în caverna lui Platon. Cel puțin, mi-am spus, lipsa mea de libertate să mă facă să tind către ce este etern, și nu către vremelnicie. Este mai bine așa. Totuși, lupta interioară nu se opriese aici. Momentele de furie neputincioasă, lațul contrazicerilor în care fusesem prins, unde mă epuizam zbatându-mă, arătau că nu mă vindecasem... Viziunea groaznică a eșafodurilor se stinse.

...Mă tratam de suferința pe care mi-o provocau viața necruțătoare, vremurile de fier. Totuși, cărțile... literatura are o putere nesfârșită. Ea poate să spună orice... chiar și indicibilul, prin poezie. Poate să descrie întâmplări reale, lucruri care nu s-au întâmplat, care nu se vor întâmpla niciodată, imposibile... poate vorbi despre Dumnezeu, despre îngeri... despre acel mister absolut, înfricoșător și inevitabil: viitorul. Toate acestea sunt în cărți, cine e prieten cu ele are calea deschisă către tot, de la real la imposibil, de la ce s-a împlinit spre ce se va împlini. Sau nu se va împlini niciodată

Muzica nu-mi aducea nimic din toate minunile lecturii, era o altă minune. Întâlnirea mea cu ea se petrecuse în 1942 sau 1943, când fusesem cu mătușa mea, Monica, la cazinoul din Sinaia. Am amintirea, prețioasă – câți or mai fi având-o –, a unui recital de pian Enescu. În după-amiaza aceea interpreta sonata lui Liszt. Amintirea e exterioară, l-am văzut atunci pe maestru, deja adus de spate, aproape rupt în două. Nu mai putea cânta la vioară, se consacra pianului și dirijatului. Eram nepregătit, concertul nu mi-a lăsat

un sentiment, o impresie muzicală. Actul următor s-a petrecut în 1946. Era ultima stagiune a lui George Enescu în România, maestrul se pregătea pentru un exil definitiv. În acel an am fost cu T. la cele mai multe din concertele lui Enescu, duminică dimineața. Filarmonica interpreta simfoniile lui Beethoven. Nu știu câți mai pot mărturisi astăzi despre acea stagiune muzicală. Era zece dimineața. În timp ce luminile se stingeau în sală, o alta, a zilei de iarnă, cobora prin lunetele cupolei. Maestrul intra în aplauze. Ploaia calmă de raze crea o reverberație, așa încât scena, orchestra, dirijorul păreau învăluiți într-o ceață strălucitoare. Începea concertul. Orice dirijor ar trebui să reușească asta, dar eu atunci am avut impresia că Enescu nu numai că îi unea pe muzicieni, ci chiar crea muzica. Precum un demiurg, aduna forțele elementare ale naturii. Fără el, stihiiile s-ar fi slobozit violent, ca o erupție, un cutremur sau un uragan. Însă Enescu reușea să integreze violența elementară, să prefacă dezordinea și violența naturii în armonie și pace. Fără să piardă forța. Fiecare frază muzicală, fiecare acord descopereau o parte a universului. A universului sensibil, dar mai ales a celui moral. Zăceau în mine, ca virtualități, generozitatea, dăruirea de sine, curajul? Sau el, maestrul, mi le revela prin muzică? Nu puteam să răspund la întrebare, așa cum nu pot răspunde nici azi. Tot ce știam, și știu încă, era că mari părți ale cosmosului, inaccesibile prin cuvinte (și prin orice altceva), mi se deschideau, le vedeam prin portalul, în acea dimineață filtrat de perdeaua unei cețe scânteietoare, muzicii dirijate de Enescu.

„Abia la bătrânețe resimțim ceea ce în tinerețe doar ne-a întâmpinat“... maxima lui Goethe (pe care am așezat-o în fruntea acestei cărți) îmi permite să

scriu ceea ce scriu aici. Tot ce am scris mai sus exista în mine, dar numai ca virtualitate. Mi-a trebuit mult timp ca să o pot exprima. Totuși, dacă nu ar fi existat acel gând inexprimabil care abia aici devine cuvânt, n-ar fi existat memoria a ceea ce-mi permite azi să-l transcriu. Toată bogăția trăirilor noastre are o șansă să apară odată în lumina verbului, dacă avem norocul să trăim destul.

Într-o pauză de concert, pe balconul intermediar al uneia dintre scările spiralate ale sălii Ateneului, am întâlnit-o pe o mătușă prin alianță, profesoară de vioară, Cecilia Lupu. Era văduva unui văr al tatălui meu, Justin, care fusese avocat, dar și violoncelist. Îi consacra un anumit cult acestui soț defunct, care pălea totuși în fața admirației amoroase pentru Enescu. „Tanti Cicuța“ era o androidă în negru, purtând totdeauna o *jupe-pantalou*, cu nas coroiat, adusă de spate. Umorul ei era acid și autoironic. Educase multe generații de muzicieni, la Conservator. „Ei, cum îți place muzica“, m-a întrebat, întâlnindu-se cu noi într-o pauză. „Încerc să înțeleg“, am spus, ca un mic pedant ce eram. „Muzica nu trebuie înțeleasă“, a răspuns Tanti Cicuța. A urmat o scurtă tăcere. „Dar ce trebuie să fac“, am întrebat. „S-o ascuți“, a spus Cicuța, cu vădita intenție ca această prea simplă recomandare să nu cadă în gol... Nu am învățat niciodată teorie muzicală, istoria muzicii am prins-o de ici, de colo. Dar puține zile din viața mea s-au scurs fără muzică. Și singura lecție de muzică cu adevărat importantă pe care am primit-o vreodată a fost acest îndemn simplu dat de mătușa mea, pe palierul intermediar al uneia dintre scările spirale ale sălii Ateneului. „Să ascuți.“ Ce însemna asta? Semnificația îndemnului dat se preciza pe măsură